عکس: مجید آزاد/ جام جم

با عباس حاجی‌آخوندی، مشاور وزیر بهداشت در امور طب سنتی و گیاهان دارویی

گمشده‌ای به نام داروهای گیاهی

طب سنتی، داروهای گیاهی، طب مکمل و عطاری‌ها واژه هایی هستند که سال‌هاست در نظام سلامت کشور ما حضور گنگ و نامشخصی دارند.
گروهی به این مباحث اعتقاد دارند و عمل می‌کنند. برخی‌ها هم نه توجهی به این مباحث دارند و نه اعتقادی به کاربرد آنها. اما حقیقت این نیست. شاید در کشور ما تعریف و جایگاهی برای این مباحث به شکل شفاف وجود نداشته باشد، اما در دنیا این طور نیست. شاید همین توجه جهانی به این مباحث سبب شد در کشور ما نیز، رسما ستادی با عنوان ستاد کشوری گیاهان دارویی و طب سنتی از سال گذشته آغاز به کار کند.
اتفاقا دبیر این ستاد نیز در همین زمینه دانش لازم را دارد. دکتر عباس حاجی‌آخوندی، داروساز و متخصص فارماکوگنوزی و استاد دانشگاه است. او مهم‌ترین اقدام اخیر را تشکیل دانشکده طب سنتی و حمایت از ارتقای علمی این مباحث می‌داند. مصاحبه ما با او به پرسش‌های این حوزه در کشور ما برمی‌گردد.

مستوره برادران نصیری

سوال اول من با یک جمله تعارضی شروع می‌شود. اگر خدای نکرده بیمار شدید، از داروی گیاهی استفاده می‌کنید یا داروی شیمیایی؟

واقعا برایم فرقی نمی‌کند که از کدامیک از این نوع داروها استفاده کنم.

اتفاقا انتظار داشتم برایتان فرق کند!

من می‌دانم که بین این دو نوع دارو، هیچ فرقی وجود ندارد. در دنیا این دو نوع دارو به هم گره خورده است. بسیاری از داروهای مهم شیمیایی منشأ گیاهی دارند. در واقع هیچ تعصبی در این خصوص وجود ندارد.

اما از طرفی، هنوز هم جایگاه داروهای گیاهی یا طب سنتی در کشور ما مشخص نیست. بهتر است سوالم را جور دیگری بپرسم. جایگاه طب سنتی و گیاهان دارویی در دنیا چگونه است؟

در خصوص جایگاه طب سنتی و گیاهان دارویی ۲ تعریف وجود دارد. تعریف این جایگاه در دنیا و در کشور ما. در دنیا بر اساس تعاریف و استانداردهای سازمان بهداشت جهانی در سال‌های ۱۹۹۶ و ۲۰۰۵ مبتنی بر این است که طب سنتی و مکمل باید مورد حمایت قرار گیرند تا اهداف عدالت در سلامت و پاسخگویی نظام سلامت تحقق یابد. علاوه بر این، سازمان بهداشت جهانی برنامه‌هایی را در خصوص ترویج و فرهنگ‌سازی برای این نوع از طب انجام می‌دهد.

بحث طب سنتی و طب مکمل به لحاظی از بحث گیاهان دارویی جداست. یعنی گیاهان دارویی در واقع بحث فراگیری است که در تمام طب‌ها از آنها استفاده می‌شود.

هر چند میان گیاهان دارویی و طب سنتی یک همراهی و ارتباط نزدیک وجود دارد، اما مهم‌ترین مولکول‌های اکتیو در درمان بیماری‌های حاد و مزمن از گیاهان است. گیاهان دارویی علاوه بر این که حداقل منبع ۲۵ درصد از داروهای جدید هستند، الگوی داروسازی شیمیایی هم هستند. از طرفی، گیاهان دارویی در تمام صنایع حتی صنایع نظامی هم مورد استفاده قرار می‌گیرد. برهمین اساس، کشور ما باید نهایت استفاده را از این نوع گیاهان ببرد، چرا که کاربرد این گیاهان فقط در طب نیست.

با این تفاسیر، استفاده از این گیاهان اجتناب‌ناپذیر می‌شود. بر این اساس، آیا گیاهان دارویی جایگاه واقعی خود را در کشور ما دارند؟

گیاهان دارویی جایگاه اولیه دارند، اما جایگاه واقعی خود را پیدا نکردند. کشور ما با وجود ۸۰۰۰گیاه تنها ۲۲۰ داروی گیاهی تولید می‌کند، ضمن این که وضعیت گیاهی ما به شکلی است که می‌توانیم بیشترین بهره را از این گیاهان ببریم.

جالب است بدانید بر اساس نتایج تحقیقی در یکی از دانشگاه‌های آلمان، مشخص شده است از سال ۱۹۹۱ تا سال ۲۰۰۳ میلادی صادرات و واردات داروهای گیاهی در ۱۱۰ کشور دنیا سالانه رقمی به ارزش ۱/۲ هزار میلیارد دلار بوده است. در حالی که سهم کشور ما از این مبلغ فوق‌العاده ناچیز بوده است.

براساس این بررسی، عمدتا ۱۲ کشور در صادرات و واردات داروهای گیاهی موفق بوده‌اند و در این میان هم کشور چین اولین صادرکننده بوده است. در واقع کشورهای آلمان، آمریکا، چین و هنگ‌کنگ فعالان اصلی در زمینه گیاهان دارویی هستند.

در حالی که در کشور ما در سال ۸۵، کل بازار دارویی کشور ۱/۵ میلیارد دلار بوده که این رقم در سال ۸۶ به ۱/۹ میلیارد دلار رسیده است که سهم گیاهان دارویی کمتر از ۲۰۰ میلیون دلا ر می‌شود. در حالی که صادرات چین در این زمینه ۱۰ برابر این رقم‌هاست.

شما دقیقا به بحثی اشاره می‌کنید که سوال اصلی ماست. چرا؟ چرا ایران از این بازار با وجود همه پتانسیل‌های موجود فاصله دارد؟

خب این ستاد یعنی ستاد طب سنتی و گیاهان دارویی هم به همین منظور تشکیل شده است.

از چه سالی؟

از سال ۸۶.

تشکیل این ستاد چگونه اتفاق افتاد؟

مجموعه‌ای از گزارش‌ها در این خصوص به نهاد مقام معظم رهبری ارسال شد و برای اولین بار به طور رسمی ایشان طی دستوری از رئیس‌جمهور خواستند اهتمام بیشتری در این زمینه انجام شود به این ترتیب در هیات دولت این دستور مکتوب به وزارت بهداشت ابلاغ می‌شود. تدبیر وزیر بهداشت هم تشکیل این ستاد و انتخاب مشاوری در این زمینه بود.

تاکنون چه کارهایی در این ستاد صورت گرفته است؟

حمایت از تشکیل دانشکده طب سنتی را داشتیم که با استقبال دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، شاهد، ایران و شهید بهشتی هم رو به رو شدیم و به این ترتیب هردانشگاه ۶ دانشجو در مقطع بالاتر از دکتری یعنی تخصص پذیرفتند و با حضور ۲۴ دانشجو در دانشگاه علوم پزشکی تهران با بهترین تجهیزات دانشکده طب سنتی شروع به کار کرد.

این دانشکده در حال حاضر ۳ رشته مصوب دارد که این رشته‌ها در ۲ رشته امسال پذیرش دانشجو داشت. این رشته‌ها شامل طب سنتی، داروسازی و اخلاق پزشکی است.

در مورد ضرورت اخلاق پزشکی هم توضیح دهید.

ببینید این بحث در حال حاضر کمی مهجور است. پزشک باید حکیم باشد، اما در حال حاضر این طور نیست و در برخی موارد به بیماران توجه لازم نمی‌شود. در واقع پزشک با توجهی که به بیمار می‌کند و به اصطلاح دست ملاطفتی که بر سر بیمار می‌کشد در روند بهبود او تاثیرگذار است، بر همین اساس، این رشته تاسیس شده است. همچنین ما قصد داریم تا سال ۱۳۹۰ تعداد این رشته‌ها را به ۸ رشته برسانیم و دانشکده طب سنتی را قوی‌تر، علمی‌تر و غنی‌تر کنیم البته مطمئن باشید کسانی هستند که با این حرکات و پیشرفت‌ها مخالفت می‌کنند.

این مخالفان دقیقا چه کسانی هستند؟

ببینید ۲ گروه هستند که با ما مخالفت می‌کنند. یک عده که از روی جهل مخالف پیشرفت در این حوزه هستند و گروه دوم به خاطر سود و منفعت مالی و تجارت با این مساله مخالفند و در واقع به خاطر انحصاراتی که در حوزه درمان و دارو وجود دارد، در برخی مواقع نگاه تجارت‌گونه و منفعت‌طلبی در این حوزه دیده می‌شود.

یعنی همان مافیایی که در بخش دارو وجود دارد، درخصوص داروهای گیاهی هم چنین مافیایی حضور دارد؟

بله. در واقع مانع کار ما می‌شوند. حتی هزینه می‌کنند برای این که کارهای ما درخصوص اصلاح نظام مصرف دارو و درمان، عدالت در سلامت و حق انتخاب برای مردم به ثمر ننشیند.

نحوه ارائه و فروش گیاهان دارویی در کشور ما بسیار ضعیف است در حالی که مشابه‌های خارجی آن‌ها در بسته‌بندی هایی شکیل و زیبا عرضه می‌شوند

البته درخصوص گیاهان دارویی، مساله دیگری هم وجود دارد. نحوه ارائه و فروش این گونه محصولات در کشور ما بسیار ضعیف است، درصورتی که مشابه‌های خارجی آن در بسته‌بندی‌های شکیل و زیبا عرضه می‌شود.

بله، قبول دارم. ببینید در دنیا صادرات هر تن از فرآورده‌های گیاهان دارویی به طور میانگین ۲۶۰۰دلار است. این میانگین برای هر تن، در فرانسه ۵۰۰۰ دلار است. در کشور کره ۳۳ هزار و ۲۵۰ دلار، در ژاپن ۲۱ هزار دلار، اما در کشورهای جهان سوم این میزان خیلی کمتر است. این میزان در مصر به رقم ۱۱۰۰ دلار می‌رسد. متاسفانه در این زمینه علی‌رغم این که مدل‌ها و الگوهای خوبی وجود دارد، اما ضعیف عمل کرده‌ایم. مثلا گران‌ترین روییدنی دنیا که زعفران است، در ایران می‌روید و ۹۵ درصد آن در کشور ما تولید می‌شود.

اما بازار آن در دست کشور اسپانیاست!

بله دقیقا. زعفران‌های ما به اسپانیا می‌رود و در بسته‌بندی‌های خوب عرضه می‌شود و بازار این محصول در دست اسپانیاست، در حالی که این فقط یک نمونه است و درخصوص شیرین‌بیان، همیشه بهار و دیگر گیاهان دارویی هم همین مساله وجود دارد.

خب حالا چکار باید کرد؟ ما همیشه با حسرت از این منابع و فرصت‌هایی که داریم حرف می‌زنیم و در عمل اتفاق خاصی نمی‌افتد.

البته من باز هم تاکید می‌کنم که با حمایت ستاد طب سنتی و گیاهان دارویی، اخیرا کارهای رضایت‌بخشی انجام داده‌ایم، در کنار تشکیل دانشکده طب سنتی و ارتقای رشته‌های آن، ۲شورا را هم فعال کردیم تا به توسعه مراکز پژوهشی کمک کنیم. در حال حاضر حدود ۱۲مرکز تحقیقات ویژه طب سنتی و گیاهان دارویی در کشور داریم و مراکز رشد واحدهای فناوری را هم فعال کردیم و تقریبا ۷۰درصد دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور با احداث این مراکز، اعلام موافقت و همکاری کرده‌اند.

درخصوص پوشش بیمه‌ای داروهای گیاهی موجود هم اقدامی صورت گرفته است؟

در حال حاضر با توصیه‌ها و تلاش‌های انجام شده، ۱۰ داروی گیاهی بیمه هستند.

۱۰ دارو از ۲۲۰ داروی گیاهی؟ به نظر ناچیز می‌رسد؟

بله، حق با شماست. ناچیز است، اما همین تعداد را هم بیمه‌ها نمی‌پذیرفتند. در طول ۳۰ سال گذشته بیمه‌ها فقط یک پماد را بیمه کرده بودند و به نسبت ۱۰ قلم کنونی که تحت پوشش بیمه قرار گرفته‌اند، باز امیدوارکننده است.

درخصوص انواع طب سنتی موجود، کدامیک از این روش‌ها که برای درمان مورد استفاده قرار می‌گیرد، مورد تایید وزارت بهداشت است؟

ابتدا اجازه بدهید طب سنتی را تعریف کنم. طب سنتی در کشورهای مختلف متفاوت است. در واقع طب سنتی طب متعلق به همان کشور است.

در کشور ما هم پزشکانی که تخصص طب سنتی می‌گیرند، می‌توانند مطب تاسیس کنند و برای انجام کار و تولید و واردات فرآورده‌هایشان مشکلی ندارند.

حجامت جزو طب سنتی است؟

بله، حجامت جزئی از طب سنتی است.

خب وقتی درخصوص انجام حجامت یا بحث اهدای خون، اختلاف نظرها و توصیه‌های متفاوتی وجود دارد، تکلیف مردم چیست؟

ببینید علی‌رغم این‌که وزارت بهداشت بر اهدای خون به جای حجامت تاکید دارد، اما به مراکز معتبری برای انجام حجامت هم مجوز کار داده است.

خب من هم منظورم همین است، در واقع در این مباحث تناقضاتی وجود دارد.

نه، تناقض نیست، این دغدغه ما هم محسوب می‌شود، در واقع تاکید سازمان انتقال خون این است که به جای دور ریختن خون از طریق حجامت، مردم به اهدای خون توجه کنند.

به سایر روش‌های طب سنتی در کشور اشاره می‌کنید؟

ببینید، طب سنتی شامل طب یونانی هم می‌شود. یعنی این‌که مزاج‌ها و عناصر اربعه و تعادل و عدم تعادل میان آنها قابل تشخیص و کاربرد باشد.

در واقع این مباحث جزو اولویت‌های طب سنتی در کشور ماست. البته علاوه بر طب سنتی، طب مکمل هم مورد توجه است و در دانشکده هم تدریس می‌شود، اما اولویت با طب سنتی است. درخصوص طب مکمل هم باید توضیح بدهم که طب سوزنی، طب هموپاتی، یوگا درمانی و... نیز جزو طب‌های مکمل محسوب می‌شوند. در واقع طب‌هایی که از سایر کشورها وارد روش‌های درمانی ما شده‌اند.

بحث آموزش طب‌های مکمل در کشور چگونه است؟ در واقع عملکرد پزشکانی که با این عنوان مشغول به کارند، مورد تایید شما هستند؟

در حال حاضر مراکز آموزش طب‌های مکمل نظیر هومیوپاتی یا طب‌سوزنی در کشور که البته زیاد هم هستند، مورد تایید ما نیستند، تنها پزشکانی را که در خارج از کشور در مراکز معتبر در این رشته‌ها مورد آموزش قرار گرفته‌اند را به رسمیت می‌شناسیم. البته درصدد ساماندهی آموزش طب مکمل در کشور هستیم. مثلا در خصوص هومیوپات‌ها هم چالشی که داریم این است که آنها اجازه واردات، تولید و توزیع دارو را ندارند.

در خصوص انرژی درمانی چطور؟

در برخی از کشورها جزو طب مکمل شناخته شده است، اما در نظام سلامت ما شناخته شده نیست.

اتفاقا انرژی درمانی از آن روش‌های طب مکمل محسوب می‌شود که حرف و حدیث زیادی دارد. براساس اعلام وزارت بهداشت مورد تایید نیست، اما برخی افراد در این زمینه مشغول به کار هستند و مخالفت با آنها هم ظاهرا به جایی نمی‌رسد؟

بله، در حال حاضر افرادی با این عنوان مشغول به کار هستند، اما مورد تایید وزارت بهداشت نیست.

نظر شخصی شما در خصوص انرژی درمانی چیست؟

من مطالعه‌ای در این خصوص نداشته‌ام. تخصص و مطالعات من بیشتر در خصوص گیاهان دارویی بوده است.

با توجه به این که کشور ما در خصوص گیاهان دارویی غنی محسوب می‌شود، اخبار غیررسمی از قاچاق این گیاهان به سایر کشورها و بهره‌برداری آنها در تولید داروهای گیاهی کمیاب خبر می‌دهد، شما این موضوع را تایید می‌کنید؟

ممکن است چنین موضوعی صحت داشته باشد، اما جواب این سوال شما را نیروی انتظامی یا قوه قضاییه باید بدهد که کنترل مرزها و اجرای قانون را به عهده دارند. منتهی این مساله صحت دارد که کشور ما یکی از منابع وسیع نباتات چه از لحاظ کمیت و چه از لحاظ کیفیت است و با ساماندهی این منابع می‌توانیم در دنیا حرفی داشته باشیم.

مجوز عطاری‌ها از سوی وزارت بازرگانی داده می‌شود. جامعه عطاری‌ها دلسوز هستند و منطبق بر واقعیت‌های جامعه کار می‌کنند که باید به آنها توجه شود. عطاری‌ها می‌توانند منشأ خدمات خوبی باشند. می‌توانند به بهداشت خیلی بیشتر از آنچه در حال حاضر مورد توجه است، اهمیت دهند. می‌توانند خدمات خود را مبتنی بر مطالعه و علم انجام دهند. این صنف کاملا آمادگی دارد که براساس مدیریت صحیح و آموزه‌های علمی ارتقا پیدا کند. به هر حال باید با در نظر گرفتن نکات مثبت عطاری‌ها، در تقویت عملکرد آنها بکوشیم چرا که آنها هم بازار کار دارند و هم متولی بخشی از سلامت مردم هستند.